

Daniel Nagy & Janne E. Kumpulainen

Rajamaa ja häviämisen mielenmaisema

Kuvastotulkintaa Transilvaniasta ja Karjalasta¹

Borderland and mindscapes of vanishing: imageries of Transylvania and ceded Finnish Karelia

The subject of our study is the landscape representations of two mythical provinces, claimed to be part of the national cultural heritage. Romanian Transylvania (in Romanian Ardeal, in Hungarian Erdély, in German Siebenbürgen) is compared with the formerly Finnish part of Karelia now belonging to Russia. Both regions are ever changing interfaces which define landscape as a part of the national narrative. Landscape representations from both ceded areas are mutually compared. Our analysis is based on popular accounts and documentary works. We describe the transboundary discourse of the past decades using the concept of landscape reading. Heritage appears to be produced by textual interpretation especially when the main objective is to rearticulate the meanings of religious landscape. The past still becomes framed as national or ethnic, which maintains the image of the Eastern neighbour as an Other. Portrayals of landscape changes are based on vanishing buildings. Being faced with relics activates collective remembrance of loss and expectations of justifications for history in the form of heritage safeguard.

Keywords: Landscape, heritage, representation

Johdanto

Suomalaisessa puheessa Karjala², tai unkarilaisessa vastaavasti Transilvania, eivät tarkoita ainoastaan alueita. Ne assosioituvat monin tavoin nimenomaan menneisyyteen.³ Ne ovat samalla sekä maakuntia että laajoja tarkemmin määrittelemättömiä seutuja, joilla määritellään toisten alueiden identiteettiä ja kohtaloa. Romanian Transilvania (romanian kielellä Ardeal, unkariksi Erdély, saksaksi Siebenbürgen) rinnastetaan Suomen entiseen Karjalaan. Muuttuvat rajapinnat määrittävät myös maisemaa osana kansallista kertomusta. Karjalaisuuden, karelianismin, Transilvanismin, väestösiirtojen tai vähemmistökysymyksen selvittämiseen emme artikkelin puitteissa ryhdy.

Tzvetan Todorov (2003: 29) suosittaa menneisyyden käsittelyyn sovinnollista asennetta. Hän tunnustaa muistamisen oikeuden, mutta hän kehottaa myös unohtamaan. Rajaseuduilla sovittamisen diskursseja tarvittaisiin, mutta onko niille esiintulopintoja? Esimerkkialueillamme unohtaminen ei kuulu julkiseen argumentaatioon.

Analyysissämme viitataan Karjalaan ja Transilvaniaan diskurssien merkitsijöinä. Nämä rajamaat eroavat huomattavasti toisistaan, jos niitä lähestytään niiden historian tai aseman kannalta. Yhtäläisyyksiä ovat ne diskurssiiviset ilmiöt, joissa tuetaan ”oikeaa” ja kielletään ”väärää” tietoa.

Kun 1980-luvun päättyessä sosialistinen järjestelmä romahti, avautui tie rajaseutujen perinematkailuun, dokumentointiin ja tutkimukseen.

Sekä Unkarin että Suomen itärajan takaiset alueet viritivät uuden kulttuuriperintökauden. Kun niiltä tallennettu aineisto, vanha rakennuskanta ja muistitieto yhdistettiin maisemakuvauksiin, ne loivat uuden itäorientaation kauden. Rakennusperintö- ja maisemaselvityksillä, kotiseutujulkaisuilla ja muulla historiakulttuurilla, kuten historia-aiheilla kotisivuilla vaikutetaan nytkin rajan takaisen maiseman lukemiseen. Maiseman lukutavan käsitteellä on mahdollista havainnollistaa kulttuuriperintötyön roolia rajaseuduilla. Olemme voineet sen avulla vertailla, kuinka merkitysten lukeminen maisemallisiin ankkureihin on muuttunut. Pääpaino on ollut viime vuosikymmenien lähteissä.

Työ tukeutuu uuden analyttisen näkökulman edustajien viitoittamaan metodologiaan. Karjalatutkimuksessa tätä edustavat visuaalisten representaatioiden sekä maisemakäytäntöjen osalta Maunu Häyrysen ja Petri Raivon sekä perinnepuheen osalta Pertti Anttosen työt. Vastaavasti unkarilaisten Transylvania-merkitysten ymmärtämisessä olemme turvautuneet kriittisiin tutkijoihin. Uutta katsantokantaa edustavat kulttuuriantropologi Margit Feischmidtin ja László Kürtin rinnalla maantieteilijä Zoltán Ilyésin maiseman symbolista käyttöä selvittävät artikkelit.

Maisema perintönä ja lukutapana

Tarkastelemme maisemaa kulttuuriperintönä valottaen etnis-kulttuuristen merkitysten yhteenkietoutumista. Kysymys kuuluu, minkälaisia merkitysrakenteita ilmenee rajan ylittävässä kulttuuriperinnön dokumentoinnissa? Tarkoituksenamme on kuvata, kuinka maiseman ja kulttuuriperinnön suhde muovautuu kansallisten narratiivien vaikutuksessa. Ymmärrämme maiseman esittämisen ja lukemisen siten, että:

- i) ne tuottavat ja ylläpitävät arvoja ja poliittisia voimasuhteita;
- ii) maisemat kantavat rakennuksien ja muistomerkkien kautta jopa vastakkaisia merkityksiä, mitä jäsenämme kysymyksellä kuinka
- iii) rajaseutujen lukutapa ilmenee maisemadiskursseissa.

Hedelmällisen lähtökohdan tarjoaa eräiden brittiläisten kulttuurimaantieteilijöiden kuvaustapa. Myös maisemadiskursi voidaan ymmärtää määrittelykamppailuna kulttuuriperinnöstä (Graham, Ashworth & Tunbridge 2000: 22). Maisemallista kulttuuria tuotetaan kuvastojen ja muun popularisoinnin representaatioilla, luokittelulla, ja dokumentaarisilla esityksillä (Graham, Ashworth & Tunbridge 2000: 31). Maisema ei ole neutraali

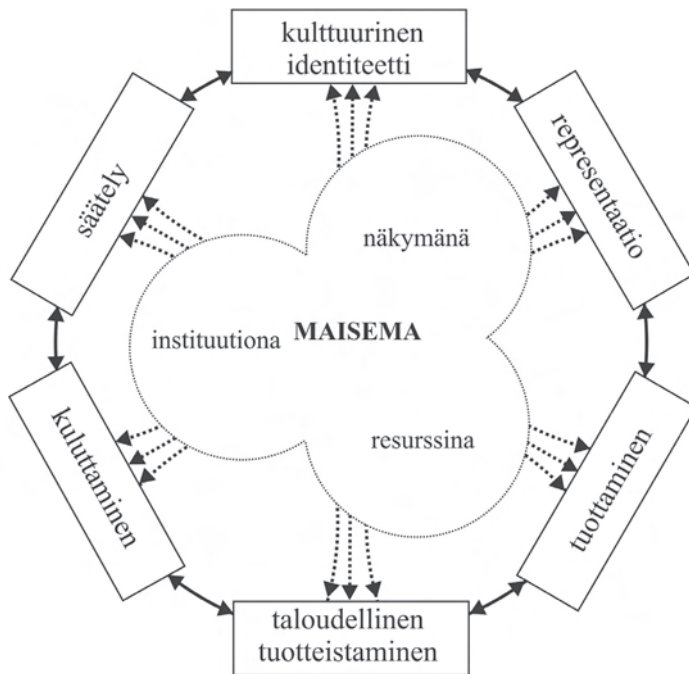
kuva maasta, vaan eräs kansallisen omakuvan ylläpidon väline (Häyrynen 2005), alueen tai tilan esittämisen tapa.

Kulttuuriperintönä esittäminen ei ole epäpoliittista dokumentointia, vaan tiettyyn kontekstiin asettamista. Laatokan rantoja ja Kurkijokea käsittelevää, kansallisesti motivoitunutta aineistoa edustavat Hakulinen (1972; 1986; 1996) sekä Karimo ja Lähdeoja (1952/2002). Kurkijokelaisten runsas kotiseutukirjallisuus sisältää useita tuhansia sivuja historiikkiteoksia, kuva-, kylä- ja sukuteoksia sekä niitä toistavat verkkojulkaisut. Marja Keräsen (2004: 40) kielikuva menetetyistä Karjalasta ”nationalististen tunteiden pakastimena” sopii myös Transilvaniaan.

Kulttuuriperinnön dissonanssin käsitteeseen tiivistyy dilemma: salliiko kulttuuriperintötuote monitulkintaisuuden (Tunbridge 1998: 237). Kuka saa esittää – ja kenen menneisyyttä? ”Minkä tahansa perinnön luominen sulkee aktiivisesti tai mahdollisesti perinnön omaksumisen ulkopuolelle niitä, jotka eivät sitoudu tai kiinnity tämän perinnön määrittelyn merkityskenttään” (Graham *et al.* 2000: 24). Historioitsija Anna Sivula (2002) on kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka tulkinta on keskeinen osa niin aineellisen kuin aineettoman perinnön tuottamista. Tulkintoja tuottavalla toiminnalla kuvailemme, kuinka maisemaperintöä siirretään ja ymmärretään. Siksi kuvaamme rajaseutujen esittämisen ongelmaa (Häyrynen 1997: 103; Häyrynen 2004: 113) kehäprosessin avulla (ks. kuva 1).

Miten maisemakohteilla aktivoidaan rajaseutu- ja kansalliseen tilaan? Keskeisellä sijalla työssämme on keskuksista käsin tuotettu tieto. Tavoitteena on ennemminkin tarkastelumenetelmän kehittäminen kuin lopullinen vastaus esimerkkialueiden luonteesiin. Traumaattisten (raja)muutosten käsittelyä voidaan kuitenkin edesauttaa, jos työstämiseen otetaan mukaan vastakkaisena nähty osapuoli. Viimeksi mainittu vaatisi Trencsényin ja muiden (2001) mukaan unkarilaisvähemmistön, kantaunkarilaisten edustajien ja romanialaisten vaikuttajien aitoa kohtaamista.

Saksilaiset ovat oman historiallisen maisemansa käsittelyssä ja yhteiskunnallisessa hyödyntämisessä päässeet pidemmälle. Kulttuuriperinnön jaetusta dokumentoinnista on jo esimerkkejä. Saksilaiset järjestöt, asiantuntijat ja paikallisen hallinnon viranomaiset ja ammattilaiset tuottavat usein Saksasta rahoitettujen projektien puitteissa julkaisuja ja raportteja.⁴ Tämän yhteistyön välillisenä tuloksena on se, että Sibiu/Hermannstadt/Nagyszében nimettiin vuoden 2007 eurooppalaiseksi kulttuuri-

Kuva 1. Kulttuuriperinnön tuottamisen kehään on sijoitettu kolme tapaa ymmärtää maisema (kaavion pohjana Graham et al. 2000: 3 ja Widgren 2004: 459).

Figure 1. Three different ways of understanding/reading the landscape are set in the scheme.

pääkaupungiksi. Se on tärkeimpiä saksien Transilvaniaan perustamia kaupunkeja.

Monet järjestöt ja yksityiset toimijat harjoittavat myös julkaisu- tai valistustoimintaa. Uutena ilmiönä voidaan pitää evakkojärjestöjen tai emigroituneiden ryhmien (esim. Kazár 1990) virtuaalisesti tuotettuja kotikylien maisemia. Romaniasta muuttaneiden saksalaisten kotiseututyö suuntautuu Transilvaniaan ja Banatiin. Kotikyläyhdistykset linkittävät sukupolvia toisiinsa (Arnold 2001: 153–155; Die Banater Schwaben 2007). Se vastaa hyvin karjalaisten toimintaa (ks. Karjala- tai Kurkijokelainen-lehdet). Rajaseutujen maisemien tulkitsijoita löytyy rajojen molemmilta puolilta.

Samana alueen ja maiseman missiomaisen hyödyntämisen vuoksi roolit ovat harvoin neuvoteltavissa. Siksi muutos toimijoissakin luo jännitteitä. Myös hallinnoivien, sponsoroivien tai tutkivien tahojen positioiden ja intressien luonnehdinnat omasta toiminnastaan vaihtelevat suuresti (ks. Lintunen et al. 1998; Böök 2004; Fingerroos 2004 sekä tämä numeron artikkelit tai vastapuolen kokemuksista Hakamies 2005). Kaavion (ks. kuva 1) mukaisesti ei ole olemassa kolmatta osapuolta, vaan vain joukko toimijoita, joilla on tilannekohtaisia intressejä. Maisemaperinnön ymmärtämiselle on ratkaisevaa, missä kontekstissa se esitetään ja mitä sillä tavoitellaan.

Raja tuottaa toisilleen käänteiset tai rinnakkaiset menneisyyskuvat (esimerkkejä menneisyyden tulkinnasta ja sen esittämisestä maisemana internetsivuilla www.kurkijoki.fi sekä www.kirjazh.spb.ru). Ne eivät välttämättä kiellä toisiaan, vaan voivat vähitellen lisätä ymmärrystä rajan molemmilla puolilla.

Kun tutkimme maisemaa lukutapana, ymmärrämme maiseman merkityksiä ja arvönäkemyksiä välittävänä, tekstinkaltaisena medianana (Stock 1993: 318–319; Raivo 1996: 23–25; Raivo 1997: 47; vrt. Widgren 2004: 459). Maiseman erilaiset luennat toteutuvat merkityksenannon kautta, jota ei synny ilman lukijan aktiviteettia. Katsoja eli lukija asennoituu maiseman kokemiseen narratiivisilla malleilla. Maisema kutsuu esiin vain ”valmiita” lukutapoja. Jokainen luenta omalla tavallaan kirjoittaa maiseman tekstiä uudestaan (Graham et al. 2000: 3; Barnes and Duncan 2001: 5). Brian Stockin (1993: 320) maisemaan sovellettava käsitys tekstuaalisesta yhteisöstä tarkoittaa, että samantapaiset luennat tuottavat yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Näkemyksemme mukaan maiseman lukemiseen vaikuttaa mielenmaisemana käsitteellistettävä ajattelutapa niin institutionaalisella kuin yhteisöllisellä tasolla.

Saksalaisten sotilaiden itärintamakokemuksista Liulevicius (2000) jäljittää tulevaisuuteen tähtää-

vää ja haltuunottavaa katsetta. Hänelle mielenmaisema on sekä kuvaus että valmiiksi annettu suhtautuminen (*prescription*). Näillä katsoja luo ”itselleen ominaisen maiseman sellaisena kuin se on ja sellaiseksi kuin sen pitäisi olla” (2000: 151). Tämä määrittely kytkee mielenmaiseman läheisesti perinnekritiikkiin, jossa kohteiden nimeämisellä luodaan suojelun imperatiivi. Kulttuurisesti arvokkaaksi nimettyjen kohteiden lukutavoilla ilmaistaan oikea suhtautuminen maisemaan. Nämä esitykset reagoivissa historiallisiin muutoksiin uusintavat narratiiveja ja katseita rajamaisemiin.

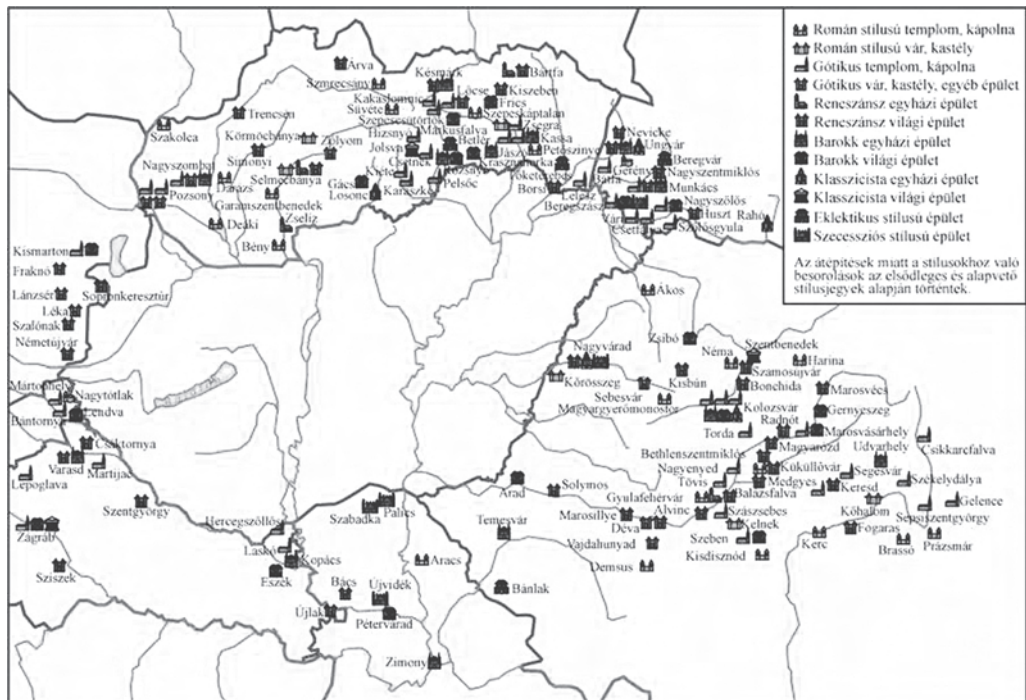
Olosuhteiden muutokset – katseiden säilymiset

Unkarilainen kulttuurimaantieteilijä Zoltán Ilyés (2004) on kuvaillut rajan määrittelyjen muotoja yhteiskuntatieteen ja maantieteen kohtaamisessa. Hän korostaa entisten hallinnollisten rajojen läsnäoloa ”rajatietoisuuskien” muodossa. Rajamielikuvat säilyvät rajamuutoksien jälkeenkin. Voimme puhua paitsi hallintorajojen säilymisestä mielen-

maisemassa myös siitä, kuinka representaatioiden vahvistamat kulttuuriset rajat piirtyvät syvälle ajateluun.

Ulkopolitiikan historian tutkija Marko Lehen (2003: 18–19) mukaan kansallisen narratiivin muotoilema valtiollinen mielenmaisema selittää ulkopoliittisia toimintojakin. Naapurimaissa asuviin unkarilaisiin ja heidän kulttuuriperintönsä Unkarissa viitataan yleisesti ”rajan takainen” käsitteellä (ks. kuva 2). Unkarilaisvähemmistön kysymys on avain valtiosuhteiden arviointiin Unkarin ja naapurimaiden välillä. Suhtautuminen rajantakaisiin on myös sisäpoliittisesti rajaava tekijä (vrt. Stewart 2003: 68).

Transilvaniaa pidetään esimerkkinä alueesta, josta kaksi nationalistista keskusta, Budapest ja Bukarest, ovat aiemmin kiistelleet ja joka yhä on poikkeavien etnisten intressien kohteena (White 1999; Kürti 2001; Feischmidt 2005). Territoriaalisen jatkuvuuden selityksissä myyttiset ulottuvuudetkin saavat sijaa ja myös Transilvanian lyhytaikaiseen itsenäisyyteen viitataan. (Boia 2001; Schöpflin 1997: 34; Lampinen 1989: 54–57).

Kuva 2. Rakennusperinnöllä merkittään rajasetua emämaan ympärille. Rajojen takaisten unkarilaisten toimiston kartta (<http://www.htmh.hu/en/>).

Figure 2. The circle of borderlands is drawn around the mother country.

Alueellista identiteettiä vahvistetaan molemmin puolin rajaa ja myös keskuksista irrallaan. Unkarin ja Romanian kansalliset narratiivit Transilvaniasta ovat olleet pitkään toisiaan poissulkevia (White 1999: 280; Feischmidt 2001).

Unkarilaisista kulttuuriperintökeskusteluista näyttää puuttuvan toinen osapuoli, romanialaiset. Tämä yksipuolinen asenne on sukua statuslain kaltaiselle unkarilaisvähemmistön suojelulle (Stewart 2003; Kántor 2006). Virallisen partnerin puuttuminen tavoitteiden asettamisesta tai poistaminen juontuu valtioiden huonosta suhteesta (Miklóssy 2003). Toivoa herättävä, kahdenkeskinen keskustelu historiatieteissä on vasta alussa (Trencsényi *et al.* 2001).

Maakunnilla on etnisten muutosten näkökulmasta suuria eroja. Transilvania on yhä monikulttuurinen, vaikka juutalaiset ovat alueelta miltei kadonneet ja saksilaisasutus on supistunut kymmenesosaan sotien edeltävään aikaan verrattuna. Karjala tyhjennettiin väestönsiirrolla ja se ”säilyy” muistelun varassa (Paavolainen 1940; 1955; Fingerroos 2004). Karjalan menetyksen jälkeen vallinneesta virallisesta vaikenemisesta on käyty keskustelua, jolloin sitä on pidetty merkinä itseensäurista tai geopoliittisten realiteettien hyväksymisestä (vrt. Harle & Moisio 2000: 240–242). Siirtokarjalaisuus jäi Suomessa evakkojärjestöjen harjoittamaksi ja vaille merkittävämpää virallista vastakaikua.

Sen sijaan Suur-Unkarin hajoamisen jälkeisenä aikana identiteettipolitiikkaan ovat vaikuttaneet huoli vähemmistön oloista, assimilaatiosta uhkana ja vaatimukset kollektiivisten oikeuksien toteutumisesta (ks. Kántor 2006: 150). Rajantaikaisten unkarilaisten toimisto (www.htmh.hu) on toiminut vuosina 1992–2006 Unkarin hallituksen tuella naapurimaiden unkarilaisvähemmistön ensisijaisena edunvalvojana.

Vuoden 1920 Trianonin rauhansopimuksen radikaalien rajamuutoksien seurauksena Unkarin naapurimaissa elää nykyäänkin noin 2,6 miljoonan asukkaan unkarinkielinen vähemmistö (Lampinen 2004). Heitä on eniten Romanialle siirtyneessä Transilvaniassa homogeenisinä ryhminä Székelymaan (unkariksi Székelyföld, saksaksi Seklerland, romaniaksi ara Secuilor) kielisaarekkeissa kuten Kalotaszegissä ja myös paikallisesti diasporisissa oloissa Some /Szamos- ja Mure /Maros-joen yläjuoksulla (Lampinen 1989: 14–16; Lampinen 2004: 300–314, ks. kuva 3). Paikallinen diasporisuus tarkoittaa paikalle jäämisen ja väestömuutosten takia eroon joutumista (vrt. Kürti 2001: 184; Bodó 2004).

Unkarinkielinen vähemmistö jakautuu alueella saman suuruisesti kalvinistisuuteen ja roomalaiskatoisuuteen. Lisäksi pieni osa edustaa unitaarista kirkkokuntaa (Lampinen 1989: 48–51; Boia 2001: 23–24). Romanianlainen enemmistö muodostuu pääosin ortodoksisesta ja vähäisessä määrin kreikkalaiskatoisesta väestöstä.

Uskontojen kontaktipintoja ja ilmenemistä arkitehtuurissa voi tarkastella läntisen ja itäisen kristikunnan välisellä jakolinjalla. Sakraalimaisemien kannalta oleellisempaa on kylätaso. On tavallista, että pienissä taajamissa voi olla kolmen tai neljän eri uskontokunnan kirkkoa tai vastaavaa rakennusta. Merkittäviä lähteitä merkityksenannosta ovat puhettavat: vähemmistö kutsuu esimerkiksi uutta kirkkoa romanialaiseksi, ei ortodoksiseksi.

Transilvaniassa uskontokuntien mukaan jakautuvien etnisyyksien moninaisuus näkyy kirkko-maisemassa. Tunnetuimpia ovat nykyään maailmanperintökohteina listatut, keskiajalla linnoitettujen (luterilais)kirkkojen hallitsemat kylämaisemat. Vaikka ne ovat saksankielisten siirtolaisten eli saksien perustamia, ne edustavat monietnisen Transilvanian unkarilaista aikaa. Tämä tekee ymmärrettäväksi unkarilaisten osallistumisen saksien perinteen vaalimiseen (esim. Kerny & Szentpétery 1990). Selkeä etnis-uskonnollinen erottuminen (romanalaisista) selittää, miten sakraalimaisema – kuten kalvinistinen kirkkomäki hautausmaineen unkarilaisille voi manifestoida kansallisia tunteita yli ryhmärajojen.

Rajojen avautuessa (1990-luvulla) kohteet löydettiin uudestaan nostalgisen perinneturismin mielessä. Csíksomlyón sakraalimaisema esitettiin 1800-luvulla vielä Székelymaan alueellisena tunnusmerkkinä (Orbán 1985: 124–126; Szentiváni 1986: 137–140). Paikalla järjestetyn perinteisen roomalaiskatoisen helluntaiproession myötä, viimeisten 10–15 vuoden aikana, paikka muuttui kaikkien unkarilaisten yhteenkuuluvuuden ilmaisijaksi (Feischmidt 2005).

Uskonnollisen kohteen menetyksiä on korvattu uusilla. Unkarin puolelle luotiin vastine Máriaradnan roomalaiskatoiselle pyhiinvaelluskohteelle heti vuoden 1920 rajamuutoksen jälkeen (Barna 2004: 75). Myös ortodoksisen luostaritradition jakautuminen kahden kansakunnan alueelle, kuten Valamon kahdentuminen, oli toisen maailmansodan seurausta (tarkemmin Raivo 1996).

Rajamuutokset toivat uusia artikuloitumisyhteyksiä rajan taakse jääneille alueille ja maisemakohteille. Kalotaszeg ei ole ainoastaan unkarilainen alue, vaan se edustaa menetettyjä, ja diasporisuuden uhkaamia alueita yleisemminkin.

Kuva 3. Transilvania Itäisen Keski-Euroopan kartalla vuonna 1910 ja 1995 sekä artikkelissa viitatu alueet. B: Borsalaakso (Borsa-valley); Ba: Banat; Gy: Gyimes; K: Kalotaszeg; M: Maramures; Sz: Szekelymaa (Szeklerland). Pohjana Lange (2004: 50).

Figure 3. Transylvania in 1910 and 1995 located in the Map of Central Eastern Europe with regions referred in this article.

Rajaseutujen kohteet voivat siirtyä naapurimaan kuvastoon uudella tulkinnalla varustettuna, kuten Maramure issa tai Valamossa. Vanhat merkitykset säilyvät pitkään kollektiivisessa mielessä. Merkitysrakenteet vaikuttavat yhä valtiorajojen yli ja ylläpitävät mielikuvia toimenpiteistä, joita historiallisen oikeudenmukaisuuden sanotaan vaativan.

Laatokan Valamossa merkityksien muuttumiseen liittyy muusta luovutetusta Karjalasta sel-

vempää kamppailua. Kun Venäjän viranomaiset alkoivat ehottaa Laatokan Valamoa, tulkinat suomalaisesta ja venäläisestä maisemasta loitontuivat toisistaan. Statuksen muuttaminen venäläiskansalliseksi monumentiksi alleviivasi, kuinka alueen historiaa voi lukea venäläisittäin, ja ikään kuin palautti venäläisen valtakauden lyhyiden ruotsalais- ja suomalaiskausien jälkeen. Monumentalisointi sai merkityksensä popularisoinneissa, ei itse

sakraalitoiminnassa. Evakoille Valamo merkitsi myös asuin- ja työpaikkaa, nyt korostetaan uskonnollisen tradition kestoa tai luontoa.

Rajamaiden rooli kuvastoissa

Keskitymme maisemaan mentaalisenä konstruktiona. Tässä osiossa paneudutaan representaatioiden käyttöön. Lukutapojen ylläpitämisessä omaksi lajikseen ovat muodostuneet maakuntaa tai valtiota korostavat maisemakuvastot. Maunu Häyrynen (1997; 2004; 2005: 21) esittelee diskursseja ja mekanismeja, joissa maisemakuvasto toimii kansakunta-ajattelun vakiinnuttajana.

Teemallemme tärkeää Karjala-kuvastoa edustavat Paavolainen (1940 ja 1955) sekä Kyytinen ja Marttila (1940). Transilvaniaan keskittyvät Szentiváni (1837/1986) ja Orbán (1868/1985). Kuvauksia sisältävät muun muassa Kubinyi ja Vahot (1853/II, 59–72) ja Cholnoky (1934). Olwigin mukaan jatkuva käyttö ja esitysten toistuvuus kuvastoissa artikuloivat mielikuvat kansakunnasta (Olwig 2003: 69–72).

Toiston ja uusintapainosten lisäksi merkittävää on teeman läpäisevyys yhteiskunnassa. Maiseman esittäminen nivoutuu maantieteen, historian ja muiden oppiaineiden tapaan esittää kansallista tilaa suhteessa ympäröiviin alueisiin (Olwig 2003: 73). Eräiden paikkojen toistuva esille nosto samalla implikoi ei-kansalliseen kuuluvan tilan määrittelyä (Häyrynen 2005: 34). Esimerkiksi Suomi–Viro–Unkari-kuvasto ei esitellyt Unkarista teollisuuskohteita lainkaan, mutta rajantakaisia kohteita, kuten Kalotaszegin aluetta, sitäkin painokkaammin (Johansson 1931). Tämä selittyy myyttisen historiakuvan rasittamalla kerronnalla, mikä todentuu usean maan kuvastoissa. Arkkityyppisiksi voivat nousta erityisesti ne maisemaesitykset, jotka kytkeytyvät kansakunnan etnisen alkuperän ajatukseen (vrt. Fewster 2006: 219–241, 304), tai ne, jotka ovat kansalliseen muisteluun liittyvää katkeamatonta narratiivia (Ashworth & Graham 2005: 9; vrt. Hall 1999: 47–51).

Miten paikkojen ja kuvastojen vuorovaikutusta voisi luonnehtia? Paikat syntyvät vuorovaikutuksessa ja kokemusten kautta ja maisemat ovat enemmän havaintoon tai esittämiseen liittyviä. Paikoilla on kaksinaimainen rooli: ne toimivat joko ympäristöinä tai ankkureina kuvastoihin. Maisemaesitykset ovat puolestaan olennainen osa kulttuuriperinnön tuottamista.

Modernin kansallisvaltion synnytysvaiheessa syrjäisinä nähdyt alueet kiinnitetään valtioterritorioon maisemarepresentaatioiden kautta (Häyrynen 1997). Autonomisen ajan maisemaesitykset

soveltuivat hyvin itsenäisen Suomen rajamielikköiden vahvistamiseen. Samoin jo kaksoismonarkian aikana korostettiin Karpaattien luonnollisuutta Unkarin valtakunnan rajana. Keinot, joilla reuna-alueiden ja rajojen ulkopuolisten alueiden väestöryhmiä integroidaan kansakunnasta rakennettuun kuvaan, ovat myös osa Olwigin (2003: 69) nimeämää nationalistista topografi-an tekniikkaa. Tämä voi tapahtua nimeämällä väestö alkuperäiseksi ja kytkemällä se kulttuurisesti määritellyn kansakunnan etnogenesiksen (Schöpflin 1997: 34) kertomukseen.

Kuvastojen toinen rooli on valtion etnisen alkuperän ja kulttuurisen ainutlaatuisuuden esittäminen. Nämä ajatukset hallitsevatkin Unkarin alue-menetysstrauman myöhempää käsittelyä. Erityisesti reuna-alueilla (vrt. Assmuth 2005: 93) sijaitsevat etnoregionaaliset ryhmät oli löydetty kulttuurin autenttisuuden ruumiillistumina.

Sotien välisen ajan maantieteen piirissä Karpaattien vedenjakajalla argumentoitiin siinä kulkevan Suur-Unkarin rajojen muuttumattomuutta (Cholnoky 1934: 232, 239, 248). Nykyäänkin Romanian keskellä kulkevan, etelästä ja idästä Karpaattien suuntaisesti kartalle piirtyvän tuhatvuotisen rajan näkeminen houkuttelee unkarilaisia turisteja. Ilyés (2005b) korostaakin, että Unkarissa entisen Gyimesin raja-alueen unkarinkieliset niin kutsutut csángót halutaan nähdä rajojen ja autenttisuuden puolustajan roolissa.

Pelkistetysti voidaan väittää, että paikkaa identifioivat rakennukset korostuivat Transilvanian kulttuurin esittämisessä. Juuri kansatiede vaikutti aineellisen kulttuurin painotuksiin. Sen sijaan Karjalan tapauksessa korostui suullisen perinteen erityisyys. Karjalaa ja Maramuresia onkin verrattu Taalainmaahan reliktialueina, jotka kansanomaisine kulttuureineen ja ideaaliyhteisöineen kantavat samanlaisia merkityksiä ikivanhoine traditioineen (Lange 2004: 53). Jos Maramures on keskeinen romanialaisuudelle, niin unkarilaisille on useampia ideaalialueita Romaniassa. Székelymaata tehtiin erityiseksi Unkarin rajakuvastolla eli Karpaattien ylityspaikkojen kuvauksilla (esim. Orbán 1985; Szentiváni 1986; Cholnoky 1934).

Myös Kalotaszegin etnisellä saarekemaisuudella argumentoitiin unkarilaisuuden alkuperäisyyttä. Clujista eli Kolozsvárista länteen sijaitseva alue tehtiin tunnetuksi kansantaitteella (ks. Fülemile & Balogh 2004). Kalvinististen kirkkojen ja värikkäiden kansanpukujensa ansiosta Kalotaszeg kuului kansalliskuvaston ytimeen, vaikka se edusti rajantakaista unkarilaisuutta. Maramuresille ja Transilvanian unkarilaisalueille, kuten Székelymaalle,

Kuva 4. Keskeiset symbolit säilyvät, mutta lukutavat vaihtelevat. Kurkijoelta, Laatokan strategiselta kauppapaikalta voi lukea talonpojan viitteenä karjalaisiin muinaismuistoihin ja tulevaisuuteen. Venäläisyyttä edustaa lahjoitusmaakartano sekä kaksoiskotkapilvi, joko vääryyden, rajan tai uhan symbolina. Ruotsalaishallintoa edustaa tieto linnoitusrauniosta. Yleis-suomalaisuutta eli eroa itään symboloi kirkko ja linnavuoriteksti (Topelius 1845–1852, kuva P.A. Kruskopf).

Figure 4. Symbols of Kurkijoki remain the same but readings are changing. The Russian-owned manor house and the cloud concealing the double-headed eagle symbolised the border, injustice or threat. The ruins of the fortification referred indirectly to the bygone Swedish rule.

on keskeistä maiseman etnistäminen (termistä ks. Heikkinen 1999 ja Keményfi 2002).

Niin ikään muut alueet kuten Borsa-laakson diasporinen kalvinistiasutus ovat nostaneet etnisillä piirteillään Transilvaniaa unkarilaisen kansatieteellisten tutkimusten ja vaellusten kohteeksi. Kansatieteelle sotien välinen aika oli etnisen erityisyyden etsimistä. Vaihe johtui yhteiskuntaa läpäisseeä kollektiivisen menetyksen kokemuksesta, koska kaikkein aidoimpina pidetyt kansatieteelliset alueet joutuivat uusiin naapurivaltioihin. Myös sosialistisen ajan unkarilaisessa kansatieteessä rajan takaiset alueet luokiteltiin keskeisiksi säilymisen saarekkeiksi. Niiden tutkimus ei vähentynyt 1990-luvun demokratioitumisen ja rajanylityksien helpottumisen jälkeenkään (esim. Fülemlé & Balogh 2004).

Kurkijoki Suomen Karjalassa on ollut toistuvien kuvausten kohde. Varhaisimmat Kurkijoki-esitykset olivat nationalistisen kerronnan tulosta huolimatta vaihtuvista luentatavoista (ks. kuva 5). Katsoja päätti itse, mitä merkityksiä halusi liittää Venäjän valtiosymbolin muotoiseen pilveen. Kuvan käyttö on sittemmin jatkunut, mutta sen luennan kontekstit vaihtuneet. Toistuvat tulkinnat kytkevät syrjäisenkin paikan tarvittaessa kansalliseen tilaan, joka voidaan aktivoitua uudelleenjulkaisulla.

Rajojen ja merkityksien siirtymiset

Mikroregionalismi kuvaa parhaiten ilmiötä (Hettne *et al.* 1998), jossa paikkakuntia korostavat diskurssit tuottavat maakuntien tapaisia alueellisia identiteettejä. Maakuntaluonne syntyy erityiseksi tehtyjen alueiden mosaiikista. Siirtokarjalainen mikroregionalismi on utooppista (ks. Fingerroosin artikkeli lehden tästä numerosta); se on kertomus paikoista ja seuduista, jonne ei ollut päässyt 1945–1990.

Vallitsevassa 1800-luvun valtakuntakeskeisessä ajattelussa Transilvanian rajaseudun Maramure in romanialaiset esitettiin ”Unkarin rajoja urheasti vihollista vastaan puolustaneina”, mutta heidän kansanomaisuuteensa kiinnitettiin myös erityistä huomiota (ks. kuva 4; Kubinyi & Vahot 1985: 143, 145). Romaniassa sama Maramure in seutu nimettiin myöhemmin romanialaisen kulttuurin kehdeksi (Kürti 2001: 157). Sen puukirkot kohotettiin maailmanperintökohteiksi vuonna 1999. Myös arvostettujen historiantutkijoiden populaarit esitykset ovat korostaneet seudun merkitystä Romanialle.

Mikä on entiselle kotiseudulleen saapuvan evakon tai tuhatvuotista rajaa katsomaan lähteneen

nostalgia- ja vieraaksi luokitteleminen on pitkäkestoisinta merkitysrakennetta maisemassa. Maisema on valikoitunut tapa katsoa. Siitä seuraa, että opittu osa maisemaa kulkee mukana lukutapana. Omalle näkökulmalle tärkeät kohteet ohjaavat katsetta, mutta opitusti eli kansallisesti suuntautuneina (ks. Kürti 2001: 155; Feischmidt 2005; Ilyés 2005b). Evakko tai vieraileva perinnetturi ei kohtaa nykyisyyttä eli enemmistökulttuurin vahvaa läsnäoloa kuin joltain osin.

Kulttuurimaantieteilijä Migdalin (2004: 10) mielestä tuttujen, omien ja vieraiden paikkojen väliin muodostuu rajalinjoja. Näin hahmottuvilla mentaalisilla kartoilla paikkojen erottelu vahvistuu ja on jaettavissa muiden kanssa. Keränen (2004: 39) kertoo karttavertauksin kokemuksistaan siirtokarjalaisten parissa. Muistelija käyttää eräänlaista virtuaalista karttaa, kun maamerkit ovat niin vihjeenomaisia, että muut eivät voi niitä tunnistaa. Tutut ja omana pidetyt kohteet toimivat referentiaalisina ankkureina maisemassa. Toisenlainen hahmotus ei voi tulla kommunikoinnin aiheeksi. Kun muunlainen maisemakokemus ei voi tulla ymmärretyksi, on menetetty paljon kulttuurisen kommunikoinnin mahdollisuuksia⁵. Ongelma on olemassa niin sukupolvi- kuin kansakuntatasolla.

Oman ja vieraan kulttuurin vastakohtaistamisella ja maisemien etnistämisellä on pitkä perinne

kansallisissa tieteissä (Heikkinen 1999; Keményfi 2002: 106; Olwig 2003). Jälkiä naapurikansan väheksynnästä löytyy myös nykyisistä rajakuva- toista. Mielikuvat noudattavat symbolisen maantieteen eli itä–länsi-jaon säilyttämisen perinnettä (vrt. Schöpfliin 1997: 32; Feischmidt 2005). Kulttuuriperintöinventointeihin, joissa viitataan menetettyjen alueiden hoitamattomuuteen tai resurs- sipulaan, sopii hyvin Liuleviciuksen (2000: 278) käsitys mielenmaisemasta järjestystä ja kehitystä tuovana missiona. Vakuuttuneisuutta oman suojelukäytännön vastuullisuudesta ja sen eurooppa- laisuudesta kuvaa mielipide: ”Emämaassa saman- tapaiset kirkkorakennukset olisivat arvostettuja ja erikoista huolenpitoa saaneita suojelukohteita” (Istvánfy 2001). Tätä vastaa Paasin (1996: 289) lainaama karjalaisevakon mielipide, miten Värttilä olisi kukoistava kaupunki, jos se olisi jäänyt sodan jälkeen Suomelle.

Itäinen epäjärjestys korostuu Liuleviciuksen kuvauksissa, koska niissä tarkastellaan valloittajan katsetta. Yhteistä unkarilaisille ja suomalaisille on tapa luokitella itä oman järjestyksen vastakohtaksi. Haltuun otton sijaan Transilvania ja Karjala ovat hoito- ja suojelemisintressin kohteita, osin häviävän mielenmaiseman johdosta. Niiden merkitys- rakenteet ovat vanhoja ja kertautuneita. Merki- tykset puolestaan voivat olla lyhytkestoisempia, ja toistuvien katkosten muokkaamia.

Kuva 5. Valtio määritellään rajamailla. Itä-Karpaattien takana oli tuntematon ja uhkaava maailma. Etnisen vähemmistön tehtäväksi nähtiin Pyhän Kruunun Maan eheyden uskollinen suojeleminen. Kuva Kubinyi & Vahot (1853: 143).

Figure 5. The state is defined by its borderlands. Beyond the Eastern Carpathian Mountains was an unknown and menacing world. To defend the Realm of Hungarian Holy Crown against invaders was considered the main duty of the ethnic minority.

Oma ja vieras erottuu selkeimmin analyysiesimerkeissämme, kun oma kulttuuriperintö nähdään vieraan kulttuurin käytäntöjen uhkaamana. Stereotyyppiat toisesta eivät kuitenkaan tarkoita eri aikoina täsmälleen samoja asioita vaan, että ajatusmallit säilyvät (Liuleviciuksen *mindscape*).

Häviämislunnon käytäntö

Vaikka Karjalan ja Transilvanian nykyolot ja vaiheet eroavat ratkaisevasti, tapauksia yhdistää maisemaan kohdistuvan häviämislunnon käytäntö. Viimeksi mainittua Ilyésin (2005a: 75) käsitettä soveltaen voidaan kysyä, kuinka kotipaikan menettäminen tai uhka sen kotoisuudelle luo kansallisesti tai etnisesti yhdistäviä hahmottamistapoja, sekä kuinka nämä esitetään kulttuuriperinnössä?

Häviämisluenta on tapa katsoa sosiaalista muutosta etenkin diasporisella alueella. Se perustuu epätoivoon, kun enää vain vanhukset edustavat seurakuntaa tai puhuvat perinneyhteisön kieltä. Mukana on siis myös tulkintaa menneisyydestä jonain parempana: nykytilanteen kuvaus asetetaan aikaisempien kulta-aikojen tai ”parempien” vaiheiden rinnalle. Luenta syntyy juuri menneisyyskuvan ja nykytilan vertaamisesta.

Unkarissa vallalla olevaa Transilvania-käsitystä hallitsee kaksi kuvaa. Yhtä aikaa halutaan uskoa unkarinkielisen Székely-heimon voimaan vastustaa assimilaatiota ja toisaalta pelätään muun unkarinkielisen väestön etnisyyden heikkenemistä. Jälkimmäisen takia on viljelty diaspora-sanaa, joka on tullut vähemmistöidentiteetin osatekijäksi erityisesti kalvinistiseurakuntien puhettavassa. Tämä tunneladattu katse maisemaan on myös omaksuttu emämaan Transilvania-puheeseen (Bodó 2004).

Maisemamuutoksen tulkittamisesta hallitsee ajatus, että rakennuksien myötä maisemasta häviäisi kulttuurin etninen merkittäjä. Maisemalla argumentoidussa identiteettikertomuksessa kirkko tai sen paikka on kahdella tavalla pyhä. Kirkonmäki osoittaa historian tuloksen. Monet kirkot entisessä Suomen Karjalassa säilyivät kunnostuskelpoisina toisesta maailmansodasta, mutta ovat tuhoutuneet viime vuosikymmenten aikana. Kirkonmäki on asetettu yhteisillä matkoilla paikaksi, jossa koettelemuksia tulee muistella ja kertoa uusille sukupolville. Tyhjä kirkon paikka jää pysyväksi menetyksen muistelupaikaksi. Mutta rakennuksista tyhjentyneen kylän paikan eli evakoiden virtuaalimaiseman ymmärtää vain sen lukutavan tunteva.

Zoltán Ilyés (2005a, 2005b) on tutkinut kulttuurista kontaktivyohtyettä, muun muassa Székelymaan itärajalla sijaitsevaa Gyimesiä. Hän on tulkinut uusien romanialaisten sekä unkarilaisten kirkkojen ja kappeleiden rakentamista symbolisen tilan haltuunottona, jossa kansalliset identifikaatiot ovat läsnä. Vastaavasti evakot ovat pitäneet entisen Suomen Karjalan (uudelle paikalle) pystytettyä tsasounaa tai muistoristia venäläisidentiteetin vahvistamisena, eikä pelkkänä uskonnollisena toimena (Karjala- ja Kurkijokelainen -lehdet). Ortodoksisuuteen ei kuitenkaan kytkeydy samanlaisia mielleyhtymiä kuin yleisissä unkarilaisissa Transilvania-tulkinnossa. Diasporaseurakuntien kirkkojen raunioituminen tai vastaavasti luterilaiskirkkojen hiljainen häviäminen Karjalan maisemasta voidaan ymmärtää symbolisen maiseman ankkureiden irtautumisena.

Maiseman pyhyden ajatusta vaalien Karjalan entisten kylien paikkakuntaakohtaisesti järjestäytyneet yhdistykset hoitavat hauta-alueita. Heidän perinnessuunsa kuuluu – jokakeväisten hautausmaakäyntien rinnalla – muistomerkkien kunnossa pitäminen sekä kaiken mahdollisen entisen paikkakuntaan liittyvän tiedon dokumentointi. Näkyvimmin Suomen aikaa Karjalassa edustavat kirkkorakennus tai sen jäänteet. Ne ovatkin keskeinen osa muistelujulkaisuja. Niihin kuuluvat myös uskonnolliset muistinpaikat, esimerkiksi tuhoutuneiden kirkkojen paikoille pystytetyt ristit. Kun paikka merkitään uudelleen omaksi, se myös ”pyhittyy”. Samalla se ritualisoi tuoreimman kollektiivisen kärsimyksen eli symbolin tuhoutumisen ja tulevankin muistelun.

Kun venäläiset ovat puolestaan pystyttäneet Suuren isänmaallisen sotansa muistoksi samalle paikalle muistomerkkinsä, tuhoutuneen kirkon ympäristöstä on muodostunut toistensa ohi puhuvien muistomerkkien kenttä. Julkaisuihin sivutaan kiistaa siitä, ketkä ”perustivat” Kurkijoen/Kirjazhin ja onko luterilaisuus ruotsalaisvalloittajien uskonto. ”Kurkijoki 600 vuotta” –muistomerkkin äärellä kerrotaan eri tarinat yleisöstä riippuen. Jaetut muistelunpaikat ovat välttämättömiä tulkintojen siirtämiselle.

Karjalan evakoille heidän taakse jättämänsä maaseutuympeiristö ja erityisesti yhteisöä symbolisoivat kirkot näyttäytyvät samantapaisina uhatuina kohteina (ks. kuva 5) kuin Transilvanian diasporaseurakuntien autoituminen. Rakennukset edustavat historiallista oikeutusta muistamiselle ja perintönä säilymistä. Toteamuksessa ”pois kuljetetut kivet eivät enää totuuttakaan pysty kertomaan” seurakunta ja rappeutuva kirkkorakennus rinnastuvat saman kohtalon alaisiksi (Istvánfy 2001: 15).

Kärsimysmyytti

Aineistomme analyysistä on tarkentunut kertomustyypin (Hall 1999: 47–51), joka ilmaisee aluemenetyksen seurauksena kollektiivisesti koettua epäoikeudenmukaisuuden tunnetta. Kärsimyksen ja historiallisen kohtalon koetteleman kansakunnan myytti esiintyy myös Schöpflinin (1997: 29) kansakuntien itsemäärittelyn luokittelussa.

Kärsimyksen narratiivin tärkein vaikutus on se, että se eheyttää kansakuntaa sisäisesti tai yhdistää sitä rajan yli. Unkarilainen kärsimysmyytti on monikerroksinen ja rajamuutokset ovat sen erottamaton osa 1500-luvun turkkilaisvalloituksesta lähtien. Myytti kehystää sitä, kuinka historia ymmärretään kansallisena mielenmaisemana, kärsityn vääryyden yhä jatkuvana läsnäolona ja näkymänä ”häviämisen uhkasta” (laulujen pohjalta ze 2001: 296–297). Sen sijaan karjalaisissa tapauksissa ilmenee selviytymisen korostamista eli asenteita, että ollaan kestävämpiä kuin epäoikeudenmukaisuuden ajat. Myös kertomusten toistaminen on tunteiden ilmaisua. Rajamaatunne ilmenee selvimmin kärsimysnarratiiveissa.

Toisinaan itsenäisyyden alkuvuosikymmeninä itärajaa korostettiin suomalaisuuden ikaikaisena

eturintamana slaavilaisuutta vastaan (mm. aitosuomalaisessa liikkeessä, esim. Suomen Heimo vuoteen 1944 saakka). Päinvastoin kuin Transilvania, joka on unkarilaisessa puheessa esiintynyt myös omana historiallisena kokonaisuutenaan, Karjalaa ei esitetty vastaavasti erillisenä vaan Suomen kohtalon osana. Talvisodan jälkeen suomenkarjalaiset loivat itsemäärittelynsä kannalta tärkeän selviämispuheen.

Sopeuttavaa asennetta menneeseen kuvaa välittömästi Karjalan menetyksen jälkeen julkaistun muistelukirjan kehoitus: ”Mutta meillä ei ole aikaa tapahtuneeseen. Ohjelmamme on selvä: silmäys taaksepäin, katse eteenpäin! Meillä on toki rakkaiden muistojen lisäksi kylliksi maata ja mahdollisuuksia ja meillä on tulevaisuuden uskoa” (Kyytiäinen & Marttinen 1940). Heimon menetyksen ja kansakunnan kärsimyksen vuoksi tavoitteita on ajoittain vaihdettava uusiksi. Sitä voi tehdä joustavimmin muuttamalla tulkintoja.

Aluemenetyksiin suhtautumisessa Unkarin ja Suomen välillä ilmenee eroja. Maiden historiakäsitystä vertaillen Nyyssönen toteaa Unkarin omakuvan olevan ennenmuin toistolla hahmoteltu, kun taas Suomen vastaava on tulevaisuuteen suunnattava ja edistystarinaa samaistuva (Nyyssönen

Kuva 6. Unkarilaisuuden alkuperäisyyden lokalisointi Kalotaszegin Körösfössä. Kalvinistisen kirkkomäen esittäminen satoi paikan kansalliseen ja loi lukemisen mekanismin. Kirkkoa lähestyvät, värikkäästi pukeutuneet naiset nostettiin sekä alueen erityispiirteiksi että embleemeiksi. Kuva Malonyai 1907.

Figure 6. Localisation of authentic Hungarians in case of Körösfő. Representation of the Calvinist church-hill bound the place to the national realm and generated a mechanism for reading the landscape. Colourfully dressed women approaching toward the church were seen as an emblem and special feature of Kalotaszeg region.

2004a: 184). Unkarissa uudet vastoinikäymiset vertautuvat aikaisempiin ja ovat niiden toistoa ja jatketta. Traumatisoivien tapahtumien taakka on raskauttavasti läsnä. Unkarissa se ilmenee kansallisen muistelun tasolla (Nyyssönen 2004b). Niiden käsittelemättä jääminen yhdistää kuitenkin esimerkkialueitamme.

Huolimatta rajaa ylittävään kulttuuriperintöpolitiikkaan osallistuvien virastojen näennäisesti neutraalisuudesta niiden esityksissä on myös häviämisen retoriikkaa, joka luo kuvaa uhatusta kulttuuriperinnöstä. Keskeistä onkin julkaisujen käyttötarkoitus, se mihin tuotettua tietoa halutaan toiminnallistaa. Tulkintojen pitkäkestoisuus leimaa itärajan takaisten alueiden esittämistä.

Maisemaperinnön ylläpito dokumentoiden

Representaatioteorioiden mukaan kuvallisen ilmaisun voima on siinä, että se tekee vaikeasti saavutettavan tai poissaolevan kohteen läsnäolevaksi. Rakennusten ja maisemien esittäminen luo myös uudenlaisen suhteen kuvatun objektin katsojan tai maisemanlukijan välillä. Henkilökohtainen dokumentointi on symbolinen tapa säilyttää hetken merkitys tai hallita sen katoavaisuutta. Ammatillinen dokumentointityö perustuu luokitteluun, kohteiden valintakin priorisoidaan tietyn arvottamisen perusteella. Miten luokittelevilla lukutavoilla luodaan merkitysrakenteita rajamaisiin? Esittelemme aluksi kahta unkarilaista – rakennusuojelun ammattilaisen ja hallintoviranomaisen puhetapaa rajan takaisesta rakennusperinnöstä.

Vaikka tekstit esittelevät rakennuksia, näkemysten taustalla toimii unkarilaisuuteen kohdistuva uhkakuva. Kuten ”Transilvanian rakennusmuistomerkkien puolesta” ry:n julistus kertoo, vaikka kotimaan rakennusmuistomerkkien tilannekaan ei ole lohduttava, kuitenkin Transilvaniassa ne ovat kaikkein suurimmassa vaarassa (EMKE 2007).

Dokumentoinnin tavoitteena on säilyttää ”mennyttä maisemaa”, kuten opetusministeriön tukemassa *Häviävät kirkkomme* -julkaisusarjassa. Hanke on nimetty ”Tuhoutuvien arkkitehtonisten arvojen dokumentoinniksi Karpaattien altaan alueella”. Tehtäväksi on määritelty arvojen pelastaminen ja kohteiksi valittu kaikkein uhatuimmiksi määritellyt kirkkorakennukset. Osana sarjaa on syntynyt ”Transilvanian kalvinistiset kirkot” teos (Istvánfy 2001: 11–24). Teos keskittyy diasporaseurakuntien rakennuksien dokumentointiin, jotta olisi tietoja suojelutoimenpiteitä varten. Rakennuksista vastaa un-

karilaista vähemmistöä edustava Transilvanian Kalvinistinen Kirkko. Johdantotekstissä rinnastetaan diasporaseurakuntien jäsenten vähäisyys kirkkojen heikentyneeseen kuntoon ja kestävyys-teen. Kirkkorakennus esitetään vähemmistön assimilaatiouhan vertauskuvana. Dokumentaatiota laatinut arkkitehti vetoaa antikvaarisin arvoihin ja legitimoii näin toimintansa kansakunnan asialla.

Rakennuksen pelastaminen ei ole vain materiaallinen tavoite. Se luo Kanta-Unkarin instituutioiden, matkailijoiden ja vähemmistöunkarilaisten väliin henkistä sidosta ja tuottaa paikallisia resursseja vahvistamalla symbolien voimaa. Missiotyö perustuu tunteeseen häviämisen torjuttavuudesta. Kirkkorakennuksen säilyessä maisemassa pysyy etnisyyteen viittaava erityispiirre. Teksti antaa valmiin tulkintamallin kirkkomaisemaan: ”meidän yhteisen historiamme” ja häviämishuokkaan orientoituvan lukutavan. Teksti ei sivua lainkaan muita paikallisia tapoja nähdä menneisyyttä tai katsoa ulkopuolisena kirkkomaisemaa.

Sama häviävän rakennusperinnön suojelutehtävä on läsnä Unkarin museoalan viranomais toimijan, Kulttuuriperinnön suojeluviraston, raporteissa (Sebestyén 2006). Virasto on vuosina 1999–2005 tukenut Kansallisen kulttuuriperintöohjelman osana rajan takaisten unkarilaisyhteisöjen rakennusperinnön hoitoa ja kunnostusprojekteja. Aineellisen kulttuuriperinnön suojelun (Sebestyén 2006) ilmaisutapakin vahvistaa emämaan osaa vähemmistön kohtalossa.

Viraston ”huomisen tehtävien” strateginen määrittely painottaa, että EU:hun liittymisen jälkeenkään ”emme voi luopua rajan takaisten kulttuuriperintömme suojelua palvelevien aloitteiden tukemisesta”. Vähemmistöunkarilaisiin liittyvä kulttuuriperintö nähdään ”kansallisena resurssina”. Samanaikaisesti naapurivaltioiden viranomaisten kanssa toivotaan yhteistyötä kohteiden kartoitustyössä. Viraston mukaan rakennusperinnön arvokohteiden suojelussa, käytössä ja saavuttavuudessa ei ole omaksuttu eurooppalaisia käytäntöjä. Kun monen valtion muodostamalla Karpaattien altaan alueella peräänkuulutetaan eurooppalaisten suojeluperiaatteiden johdonmukaista soveltamista, esikuvallistetaan samalla EU:n vanhojen jäsenmaiden käytäntöjä (Sebestyén 2006).

Edellä on purettu maisemadiskurssien ja kansallisten narratiivien vahvistamia merkitysrakenteita, jossa maisema esiintyy näyttämönkaltaisena. Lisäksi on syytä tarkastella maiseman muuta merkityksellistämistä. Etenkin saksalaisessa Landschaft-

perinteessä maisemaa on pidetty paitsi näkymänä, myös institutionaalisenä käsitteenä. Silloin alueellinen ajattelu ja yhteiskunnallisen säätelyn tehtävä nousee ratkaisevaksi maiseman käytössä. Käyttöä on myös esittäminen ja suojelukohteeksi rajaaminen. Hierarkisoiduissa aluekuvauksissa maisema toimii yhtenä maankäytön tai antikvaarisen hallinnan välineenä. Kolmatta näköalaa maisemaan edustaa perinneturismi, jonka piirissä ”perinteistetty” (Ilyés 2005b) maisema nähdään ensisijaisesti resurssina (ks. kuva 1).

Tarkastelemme kahta jälkimmäistä tapaa luoda ja ylläpitää rajaseutujen perinnemaisemaa, institutionaalista ja perinneturismin maisemaa. Ensimmäisenä kohteena on suomalainen institutionaalinen katse kohti itää, jossa suhdetta raja-alueeseen määrää tunteiden sijaan tiedon tuottaminen. Vaikka Transilvanian ja Karjalan maisemaperinnön esittämistavoissa ilmenee samankaltaisia piirteitä (ks. kuva 5), Unkarissa ja Suomessa muodostuneita puhetapoja on syytä tutkia omien kontekstiensä yhteydessä. Tarkastelumme kannalta tärkeää ovat merkityksien kesto ja muutosvaiheiden tunnistaminen esittämistavoissa.

Viranomaisjulkaisu ”Laatokan pohjoisrannikon kulttuuriympäristö” on ainutkertainen maiseman tuottamismalli, sillä se suuntautuu myös Venäjän hallintoon (Lintunen *et al.* 1998). Se lanseeraa venäläisille vuoden 1993 kulttuuriympäristöluokituksen järjestelmän. Rakennus- ja luonnonperinnön sekä kulttuurimatkailuhankkeiden pohjaksi laadittu julkaisu hyödyntää julkaisematonta aineistoa noin vuosilta 1880–1940. Samalla se tulee nojautuneeksi luonnollistettuihin luokitteluihin. Suomalaisessa osuudessa määritellään maantieteellisiä aluejakoja, mutta etenkin muutoksen kuvailu on minimaalista. Venäläisissä kannanotoissa tuodaan esiin muutoksia, kuten karjalaisasutuksen päätyminen.

Suomalaisuuteen viitataan vain Suomen ajan yhteydessä, kuten myös venäläisillä on tapana. Kansallisen keskuksen määrittelytavalle on ominaista, että etenkin 1930-lukua edustaa matkailu ja maantiede. Sama teos tyydyttää useiden ryhmien toiveita. Siirtokarjalaisille tärkeän alueen kulta-aikakuva säilyy runsaiden arkistotietojen ja kuvien julkaisemisen ansiosta. Antikvaarinen ote yhdistää sekä tutkimusta että tiedonkeräilyyn suuntautuneita siirtokarjalaisia.

Venäläiset tutkijat myöntävät, että sodissa on menetetty jotakin arvokasta. Vaikka muutoksia tapahtuu rauhan aikana, kumpikaan osapuoli ei silti kuvaa toisen maailmansodan jälkeistä muutosta tai uutta 1940-luvun jälkeistä asutusta.

Instituutiojulkaisu ylläpitää ja uusintaa Laatokan pohjoisrannikon esityksiä näennäisen epäpoliittisesti. Antikvaarisesta otteesta on siirrytty toisenlaiseen objektikeskeisyyteen, mikä jättää yhä tarvittavien toimijoiden merkityksen huomioimatta.

Teksti edellyttää tottumusta lukea maisemaa tietyllä kulttuuritaustaan sidotulla tavalla. Lintusen ja muiden (1998) teos liittyy suoraan suomalaisten kulttuuriympäristökirjojen joukkoon, vaikka se esittelee rajantakaista Laatokkaa. Kansallisen lukutavan luonne hahmottuu parhaiten rajojen takana. Onhan suomalainen maisemien luokitus ainoa esimerkki, jonka Hettne *et al.* (1998: 330–331) valitsivat Suomesta *Den globala nationalismen* -kirjaan. Suomea luonnehtii romanttisen ja institutionaalisen maiseman esittäminen. Kulttuuriympäristötkin esitetään toistaan poikkeavina alueina ja kohteina. Toisaalta kansallinen maisemamalli perustuu rakennus-, maisema- ja luonnonperinnön yhdistelyyn ja näiden piirteiden vuorovaikutuksen korostamiseen. Menetetty, 1930-luvun mielikuvien maisema on jatke Suomelle. Se on nyt Suomelta puuttuva eldorado.

Muodollinen dialogisuusvaatimus täytetään esipuheiden avulla. Etniset olot ja historialliset jännitteet tulevat mainituksi vain venäläisten kirjoittamassa osuudessa. Ensin mainitut unkarilaiset tapaukset ovat osa kulttuuriperintötyönä artikuloitua – vähemmistöjen tai sen symbolien suojelua. Niissä ei esiinny luottamusta dialogiin. Jälkimmäinen on hanke, jonka perustuu viranomaisdialogiin, mutta joka on niukasti saanut jatkoa ruohonjuuritasolla. Esimerkkejä yhdistää hyvin runsas ei-julkilausuttujen merkitysten lataus. Uhkaretoriikka vetoaa ”meidän maisemaperintömme” säilyttämiseksi. Karjalan ja Transilvanian maisemaesityksiä olennaisesti yhdistävä piirre on niihin liittyvä tunteiden ilmaisu. Rajan takaisten maisemien esittelyissä ”häviävä” nousee esille mielenmaiseman osana.

Aineistossamme maisemasta luotiin kulttuuri-perintöä seuraavasti: rakennuksien kunnosta tulkittiin niiden uhanalaisuus ja samalla niihin peilattiin joko vähemmistöjen tai evakoiden kohtaloa. Dokumentoinneissa tukeuduttiin standardinomaisina tai neutraaleina esitettyihin luokituksiin ja käytettiin depolitisoivaa retoriikkaa (vrt. Bөөk 2004). Näitä havaintojamme tukevat Transilvanian maisemia perinnematkailun näkökulmasta tutkineen Zoltán Ilyésin (2005a, 2005b) analyysit sekä tutkimukset Karjalan perinteeksi tulkittamisesta (Anttonen 2005).

Rinnakkaisten luentojen hyväksyminen: kohti dialogia

Positioiden tunnustaminen lisäisi uskottavuutta historiakulttuuriin ja myös raportoivan kulttuuriperinnön tuotannon käyttökelpoisuutta. Etnisten olojen ja historiallisten jännitteiden mainitseminen ei riitä, vaan molempien/useiden tahojen tulee myöntää niiden olemassaolo. Luokituksilla tuodaan tahattomastikin kotoisuutta meille ja vierautta muille. Esittämisen, antikvaarisen työn ja perinnetatkoilun ansiosta olemme tottuneet luokittelemaan ja mieltämään vaistomaisesti maisemaesitykset omiksi tai vieraiksi. Rajamaan mielenmaiseman pysyvyys perustuu tähän mekanismiin.

Suurinta kytköstä mielenmaiseman ja toiminnan välillä edustaa evakoiden aktiivinen muistelu ja kotiseututyö. Kotiseutumatkailu on jo noussut rajantakaisen alueiden pienimuotoiseksi, mutta symbolisesti merkittäväksi matkailumuodoksi, ainakin toistaiseksi. Kohtaukset kahden kulttuurin välillä vakiintuvat, kontaktipinnat laajenevat ja luovat pohjaa uusille muodoille.

”Useiden Karjaloiden” ristiriidan rinnalla esiintyy yhteisten intressien etsintää. Myös neuvostojen vääräyksen yhdessä muistelu esimerkiksi Venäjän etnisten vähemmistöjen kanssa on luonut uudenlaista kohtaamista. Kirvussa, Kannaksen rajavyöhykkeellä, sovintopuhe on tuottanut toistuvasti venäläisen yhteisön ja siirtokarjalaisen yhteisiä muistotilaisuuksia. Kun evakkosäätiö haki lupaa hautausmaan vuokraukseen, hoitoon ja muistomerkkien pystyttämiseen, sen kotiseututyötä auttoivat hallinnon eri tasot (Kirvu-juhlan videot 1993 ja 1996 sekä Koponen 1999). Hoito, aitaaminen ja merkitseminen takasi kollektiivisen tilan ja pysyvyyden tunteen.

Varuskunnan avustuksella pystytetyissä muistomerkeissä merkittävää onkin se, että suomalaisuuden symbolinen palauttaminen on yhteisesti päätettyä. Suomalaisen sankaripatsaan uudelleenpystytyksen videointi ikuisti hetken, jolloin lähes tuhatpäinen yhteisö sai omalla synnyinseudullaan uhasta vapaana muistella ja vaalia kadonnutta menneisyyttään. Syrjäisen paikan toiminta ei kilpaille venäläisen tilantuottamisen kanssa. Ehkä siinä on selitys, miksi joillakin paikoilla muistinpaikkojen merkitseminen sallitaan ja toisaalla ei (vrt. Raivo 2004).

Olemme esitelleet edellä rajamaisemaa tunteiden näyttämönä hyödyntävää unkarilaista virallista tulkintaa sekä suomalaista tapaa lähestyä maisemaa tiedolla hallinnoitavana. Viimeisenä nähtiin myös, miten evakkokärjestöt omalla toiminnallaan

vaikuttavat omiin ja paikallisten yhteisöjen käsityksiin naapuruudesta kansakuntina ja yhteisinä. Näillä kolmella erilaisella maisemäkäsityksen synnyttämällä käyttömuodolla (Widgren 2004: 459) tuotetaan ja ylläpidetään kulttuuriperintöä (ks. prosessin vaiheista kuva 1). Ne nojautuvat vahvasti representatiivisiin käytäntöihin. Uskonnolliset ja muut identifioitumiseen linkittyneet, identiteettikertomuksissa suorastaan pyhittyneet paikat ovat keskeisiä aluemielikuville.

Rajaseuduilla perinnetatkoilu perustuu kulttuuriseen moninaisuuteen. Vaikka matkailun kehittäminen on makrotaloudellisesti vähämerkityksellistä, se tuottaa silti vaihtoehtoisia malleja kohtaamiselle. Kulttuuriperintökohteiden uusi tulkinta voi synnyttää limittäistä ja sopuisampaa paikallista ja alueellista toimintaa. Tämä muuttaa pitkäkestoisiksi käsityksiä meistä ja muista. Kiintoisia esimerkkejä ovat venäjänkarjalaisten kylien revitalisaatiohankkeet (esim. kinnermaki.oulu.fi). Sama maisema luetaan eri kontekstissa eri tavoin. Erojen hyväksyminen ja tulkintojen moniäänisyyden tukeminen voi myös tuottaa uusia identiteettejä. Monien kulttuurien rajaseuduilla käytännöt saattaisivat EU:n ”yhtenäisyys moninaisuudessa”-periaatetta soveltamalla irtautua tiukasti kansallisista viittauksista.

Merkitseminen ja dokumentoinnin runsaus todistaa paikkojen merkittävyyden mielenmaisemissa ja myös selittää maisemaluennan tavat. Paikat merkitään myös niitä ja niiden vaiheita tuntemattomille. Maisemaluenta ylläpitää asennetta, jolla on luettu ja toivotaan luettavan. Eräänlaista sovinnon maisemaa edustavat esimerkiksi Kirvusta, ambivalenttia tilannetta Kurkijoki ja ristiriitaisempia maisemia Transilvanian tapaukset.

Tilanteesta riippuen on mahdollisuus esittää sama tila joko tuotetun identiteetin, etnisyyden erojen, heimon, alueen tai jokin yhdistävän narratiivin, kuten historiallisen kohtalon avulla. Usein on todettu, kuinka heimoyhteenkuuluvuudesta ja sen tuottamasta karjalaisuudesta tuli tärkeä Karjalan menetyksen jälkeen.

Dokumentointiprojektien toteutumiseen on vaikuttanut itärajan luonteen muuttuminen avoimemmaksi. Yhteistyön tai suojelutoimenpiteiden vaatimuksiin haetaan nyt EU:n legitimaatiota. Menetyksen maisema tai uhatun kulttuuriperinnön ajatus on eri painotuksilla läsnä Unkarin ja Suomen viranomaisten puheissa. Kun edellisessä maisemaperintö ylipolitisoituu, jälkimmäisessä yritetään korostaa yhteisiä osia. Kohtaaminen on paikallisten toimijoiden varassa, vaikka niitä tuettaisiin julkisesti.

Lopuksi

Maisemaperinnön tuottamista on kuvattu edellä lukutavan käsitteellä. Maisema havainnollistuu sen perusteella jaettuna toimintana ja tulkintojen keskoa tuottavana ilmiönä. Tapaukset selittävät myös, miksi dokumentointi ja popularisointi toistavat rajaseudun ja kansallisen kertomuksen yhteyttä. Esimerkit ovat osoittaneet, kuinka kulttuuriperintö sulkee sosiaalisia tai kulttuurisia ryhmiä määrittelyn ulkopuolelle, koska kyseinen maisema ja sen esille nostamat kohteet ymmärretään vain yhden mahdollisen luennan varassa. Valtiorajan ylittävä kulttuuriperinnön tuottaminen valottaa representatiivisten käytäntöjen, säätelytapojen ja identiteettipoliittisten näkemysten vastakkaisuutta.

Raja-alueiden lisääntynyt kotiseutu- ja perinematkailu on näkyvin symbolisten arvojen tuotteistaja. Rinnakkaisten merkityksien tuottamiseen osallistuvat monet muutkin tahot. Museotoimi, ympäristö- ja rakennusuojeluviranomaiset ja yhtä lailla myös kulttuuriperintöalan kanssa toimivat oppiaineet, kuten kansatiede ja maantiede, ovat kansallisen katseen alaisia. Ne vahvistavat usein maiseman muutosten esittämistä keskusten etnosentrisen tarinamallin mukaisesti. Usean kulttuurin merkitsemillä alueilla olisi erityisen tärkeää, että kaikkien maiseman muutokseen vaikuttaneiden ryhmien näkökulma valikoituisi siitä muodostettavaan menneisyyskuvaan.

Rajamaismien esittämisessä ilmenevää ajattelutapaa, jolla on yleinen ja pysyvä luonne, voidaan pitää henkisenä kuvastona. Sen vaikutukset eivät rajoitu kuvallisiin ilmaisuihin tai teksteillä vahvistettuihin merkityksiin vaan ilmenevät myös maisemaan kohdistuvassa toiminnassa symbolisen tai toiminnallisen haltuunottamisen sekä institutionaalisen hallinnan muodossa. Viime vuosikymmenten kulttuuriperintötyöllä on vahvistettu Transilvania ja Karjala-stereotyyppiä. Rajamaat on tehty monumentaaliseksi ja henkiseksi kuvaksi kulttuuriperinnölle, joka halutaan aktivoida, useimmiten dokumentoiden ja perinteeksi nimeten.

Alaviitteet

1. Työ alkoi paperilla XXXVIII politiikan tutkimuksen päivien Nationalismi ja representaatio –työryhmässä (Jyväskylä 13.1.2006). Kiitämme kärsivällisistä ohjeista dosentti Maunu Häyrystä, Anna Sivulaa kulttuuriperintökeskusteluista, kommentteista Päivi Lahdelmaa, Kirsi Niukkoa ja tuntemattomia arvioijia sekä Marjatta Sihvosta koko prosessin tukemisesta. Nagyn osalta kirjoitustyö kuuluu Emil Aaltosen Säätiön rahoittamaan ”Menneisyyden politiikka”

-tutkimushankkeeseen ja Kumpulaisen osalta Suomen Akatemian ”Muuttuva Venäjä” -tutkimusohjelman rahoittamaan ”Rajamaamaiset” -tutkimushankkeeseen.

2. Tässä kirjoituksessa Karjalalla viitataan yksinomaan entiseen Suomen Karjalaan.

3. Lehtiaineistona *Karjala* 2006–2007; *Kurkijokelainen* 1949–1951, 1987–2005 ja *Suomen Heimo* 1924–1944.

4. Ks. esim. Saksan Heidelbergissä toimivan instituutin toiminta, <http://www.siebenbuergen-institut.de/>

5. Paasin (1996: 289) kysymys onko Karjalaan matkustamisessa kyse menneisyyteen vai nykyisyyteen matkustamisesta, on osuva kuvaus rajamatkailuilmiöstä.

Lähteet

- Anttonen, Pertti, J. (2005). *Tradition through modernity. Postmodernism and the nation-state in folklore scholarship*. SKS, Helsinki.
- Arnold, Erzsébet (2001). Religion and mother tongue – shelter and stability. Teoksessa Hannonen, Pasi, Lönnqvist, Bo & Barna, Gábor (toim.) *Ethnic minorities and power*. Fonda Publishing, Helsinki.
- Ashworth, Gregory J. & Graham, Brian (2005). Introduction. Teoksessa Ashworth, Gregory J. & Graham, Brian (toim.) *Senses of place: senses of time*. Ashgate, Aldershot.
- Assmuth, Laura (2005). Me ja muut. Periferian identiteettejä. Teoksessa Hirsiaho, Anu, Korpela, Mari & Rantalaiho, Liisa (toim.) *Kohtaamisia rajoilla*. SKS, Helsinki.
- Barna, Gábor (2004). Religion as a shelter. *Ethnologia Europaea* 34:1, 71–80.
- Bodó, Barna (2004). Identity and diaspora discourse. *Minorities Research* 6: 16–32. 16.3.2007, http://epa.oszk.hu/00400/00463/00006/pdf/016_bodo.pdf
- Boia, Lucian. (2001). *Romania. Borderland of Europe*. Reaktion Books, London.
- Böök, Netta (2004). Border Karelia through rose-coloured glasses? Gazes upon a ceded territory. *Fennia* 182:1, 33–45.
- Cholnoky, Jenő (1934). *A Kárpátoktól az Adriáig. Nagy-Magyarország irásban és képen*. Somló Béla Könyvkiadó, Budapest.
- Die Banater Schwaben. Geschichtlicher Überblick und gegenwärtige Lage. 18.3.2007, <http://www.banater-schwaben.de/>
- EMKE, Erdély Műemlékeiért Közhazsnú Egyesület. Egyesületünk. 6.3.2007, <http://www.emke.tolna.net>
- Fingerroos, Outi (2004). *Haudatut muistot. Rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*. SKS, Helsinki.
- Feischmidt, Margit (2001). Symbole und Räume rivalisierender Nationalismen. Ein Beispiel der multiethnischen Stadt Cluj. *Ethnologia Europaea* 32:1, 59–76.
- Feischmidt, Margit (2005). A magyar nacionalizmus autenticitás-diskurzusainak szimbolikus térfoglalása Erdélyben. Teoksessa Feischmidt, Margit (toim.) *Erdély- (de)konstrukciók. Tabula könyvek*. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- Fewster, Derek (2006). *Visions of past glory. Nationalism and the*

- construction of early Finnish history. SKS, Helsinki.
- Fülemile, Ágnes & Balogh, Balázs (2004). An emblematic ethnographic region in Transylvania (Erdély). Kalotaszeg in between tradition and modernity. Teoksessa Hoppál, Mihály *et al.* (toim.) *Hungarian Heritage*. Volume 5. European Folklore Institute, Budapest.
- Graham, Brian, Ashworth, Gregory J. & Tunbridge, John E. (2000). *Geography of heritage. Power, culture and economy*. Arnold, London.
- Hakamies, Pekka (2005). New culture on new territories. The Karelian Isthmus and Ladoga Karelia in post-war years. Teoksessa Pekka Hakamies (toim.) *Moving in the USSR. Western anomalies and Northern wilderness*. Studia Fennica Historica 10. SKS, Helsinki.
- Hakulinen, Rainar (1972/1996). *Kurkijoki kylästä kylään*. Kurki-säätiö, Loimaa.
- Hakulinen, Rainar (1978). *Kurkijoki sodasta evakkoon*. Kurki-säätiö, Loimaa.
- Hakulinen, Rainar (1986, toim.). *Kurkijoki: kuvat kertovat*. Kurki-säätiö, Loimaa.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere.
- Harle, Vilho & Moiso, Sami (2000). *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Vastapaino, Tampere.
- Heikkinen, Kaija (1999). Onko maisemalla kansallisuutta? Teoksessa Toivonen, Timo & Niemelä, Pekka (toim.) *Karjalainen maisema*. Metsätieteellinen tiedekunta, Tiedonantoja 87, Joensuun Yliopisto, Joensuu.
- Hettne, Björn, Sörlin, Sverker & Östergård, Uffe (1998). *Den globala nationalismen*. SNS, Stockholm.
- Häyrynen, Maunu (1997). The adjustable periphery: borderlands in the Finnish national landscape imagery. Teoksessa Landgren, Lars-Folke & Häyrynen, Maunu (toim.) *The dividing line. Borders and national peripheries*. Renvall Institute Publications 9, University of Helsinki, Helsinki.
- Häyrynen, Maunu (2004). A periphery lost: the representation of Karelia in Finnish national landscape imagery. *Fennia* 182:1, 23–32.
- Häyrynen, Maunu (2005). *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvausten rakentuminen*. SKS, Helsinki.
- Istvánfy, Gyula (2001). *Veszendő templomaink. I. Erdélyi református templomok*. Universitas – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Ilyés, Zoltán (2004). A határfogalom változó tartalmai a geográfától az empirikus kultúrakutatásig. Teoksessa Kovács, Nóra, Osvát, Anna & Szarka, László (toim.) *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ilyés, Zoltán. (2005a). Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát–medence szórványközösségeinek társadalomtudományos vizsgálatához. Teoksessa Ilyés, Zoltán & Papp, Richárd (toim.) *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- Ilyés, Zoltán (2005b). A gyimesi ‘ezeréves határ’ olvasatai. Teoksessa Feischmidt, Margit (toim.) *Erdély- (de)konstrukciók. Tabula könyvek 7*. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- Johansson, Felix (1931, toim.). *Suomi–eesti–unkari. Eesti–soome–ungari. Magyarország–Finnország–Észtország*. WSOY, Porvoo.
- Kántor, Zoltán (2006). The status law syndrome and regional/national identity: Hungary, Hungarians in Romania and Romania. *Slavic Eurasian Studies* 10: 141–182. 16.3.2007, http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no10_ses/06_kantor.pdf
- Karimo, Aarno & Lähdeoja V. (1952/2002, toim.). *Muistojemme Kurkijoki*. Kurki-säätiö, Loimaa.
- Kazár, Lajos (1990). *Transylvania in pictures*. Transylvanian Association of Canberra, Canberra.
- Keményfi, Róbert (2002). Az ’etnikai táj’ kultúrnemzeti mítosza. *Regio* 13:4, 93–108.
- Kerny, Terézia & Szentpétery, Tibor (1990). *Az oltól a küüllőig: erdélyi száz év erődtemplomok*. Officina Nova, Budapest.
- Keränen, Marja (2004). Hukassa idän ja lännen välissä. Juuret Karjalassa. Teoksessa Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (toim.) *Lue poliittisesti. Profiteija politiikan tutkimukseen*. SoPhi 81. Jyväskylän Yliopisto, Jyväskylä.
- Kirvu-juhla Kirvussa 27.6.1993. Kirvun Pitäjaseura r.y., video.
- Kirvu-juhla Kirvussa 23.6.1996. Kirvun Pitäjaseura r.y., video.
- Koponen, Paavo (1999). *Karjalan kirkkokummut*. Tammi, Helsinki.
- Kubinyi, Ferencz & Vahot, Imre (1853/1985). *Magyarország és Erdély képekben*. I-II. ÁKV, Budapest.
- Kürti, László (2001). The remote borderland. *Transylvania in the Hungarian imagination*. State University of New York Press, Albany.
- Kyytinen, Pekka & Marttila, Viljo (1940). *Muistojen Karjalaa*. Otava, Helsinki.
- Lampinen, Osmo (1989). *Romanian unkarilaiset*. WSOY, Porvoo.
- Lampinen, Osmo (2004). Unkarilaiset Itävalta-Unkarin seuraajavaltioissa. Teoksessa Huotari, Juhani & Vehviläinen, Olli (toim.) *Unkari: maa, kansa, historia*. SKS, Helsinki.
- Lange, Ulrich (2004). Byar som Budesti och Ieud - bebyggelsehistoria i ett europeiskt perspektiv. *Bebyggelsehistorisk Tidskrift* 47: 49–72.
- Lehti, Marko (2003). Identiteeteistä mielenmaisemaan. Vahvat ja heikot tarinat maailmanpolitiikan tutkimuksessa. Esitelmä “Uusi maailmanpolitiikka”-konferenssissa Vanajanlinnassa 12.-13.12.2003. 16.3.2007, <http://www.valt.helsinki.fi/staff/tpalosa/ump/paperit/lehti.pdf>
- Lintunen, Petri, Hytönen, Mervi, Ilkonen, Kirsi & Kivimäki, Sari (1998, toim.). *Laatokan pohjoisrannikon kulttuuriympäristö. Suomalainen kulttuuriperintö Laatokan pohjoisrannikon maisemassa*. Suomen Ympäristö 236, Suomen Ympäristökeskus, Helsinki.
- Liulevicius, Vejas Gabriel (2000). *War land on the Eastern front: culture, national identity and German occupation in World War I*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Malonyai, Dezső (1907/1984). *A Magyar nép művészete. I. kötet. A Kalotaszegi Magyar nép művészete*. Helikon, Budapest.
- Migdal, Joel S. (2004). Mental maps and virtual checkpoints. Struggles to construct and maintain state and social boundaries. Teoksessa Migdal, Joel S. (toim.) *Boundaries and belonging. States and societies in the struggle to shape identities and local practice*. Cambridge University Press, New York.
- Miklóssy, Katalin (2003). *Manoeuvres of national interest: internationalism and nationalism in the emerging Kádárism criticism of Romania, 1968–1972*. Kikimora publications, Series A8, Helsinki.

- Nyysönen, Heino (2004a). Metsoja, peikkoja ja vampyyrejä. Poliittinen kulttuuri ja stereotyyppi. Teoksessa Hänninen, Sakari & Palonen, Kari (toim.) *Lue poliittisesti. Profileja politiikan tutkimukseen*. SoPhi 81. Jyväskylän Yliopisto, Jyväskylä.
- Nyysönen, Heino (2004b). Dealing with the past as a political argument – history in the Hungarian parliament 1990–1994. Teoksessa Lahtinen, Anu & Vainio–Korhonen, Kirsi (toim.) *History and change*. SKS, Helsinki.
- Orbán, Balázs (1868–73/1985). A Székelyföld. Európa könyvkiadó, Budapest.
- Olwig, Kenneth (2003). Natives and aliens in the national landscape. *Landscape Research* 28:1, 61–74.
- Paasi, Anssi. 1996. *Territories, boundaries and consciousness. The changing geographies of the Finnish–Russian border*. John Wiley & Sons, Chichester.
- Paavolainen Olavi (1940, toim.). *Karjala, muistojen maa*. WSOY, Porvoo.
- Paavolainen, Olavi (1955, toim.). *Rakas entinen Karjala*. Karjalan Liiton muistojulkaisu. WSOY, Porvoo.
- Raivo, Petri J. (1996). Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. *Nordia Geographical Publications* 25:1.
- Raivo, Petri J. (1997). Kulttuurimaisema. Alue, näkymä vai tapa nähdä. Teoksessa Haarni, Tuukka & Karvinen, Marko, Koskela Hille & Tani, Sirpa (toim.) *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Vastapaino, Tampere.
- Raivo, Petri J. (2004). Karelia lost or won – materialization of a landscape of contested and commemorated memory. *Fennia* 182:1, 61–72.
- Schöpflin, George (1997). A taxonomy of myths and their functions. Teoksessa Hosking, Geoffrey & Schöpflin, George (toim.) *Myths and nationhood*. Hurst, London.
- Sebestyén, József (2006). A kárpát–medencei térség ingatlan kulturális örökségének védelme. 16.3.2007, http://www.koh.hu/index.php?_mp=hataron_tuli
- Sivula, Anna (2002). Historiakulttuuri esimerkkinä soveltavaan historiaan? Teoksessa Heinonen, Meri (toim.) *Dialogus. Historian taito*. Kirja-Aurora, Turku.
- Stewart, Michael (2003). The Hungarian status law: a new European form of transnational politics? *Diaspora* 12:1, 67–101.
- Stock, Brian (1993). Reading, community and a sense of place. Teoksessa Duncan, James & Ley, David (toim.) *Place/culture/representation*. Routledge, London.
- Szentiváni, Mihály (1886/1840–1878). *Gyaloglat Erdélyben*. Európa könyvkiadó, Budapest.
- Todorov, Tzvetan (1998/2003). *Az emlékezet hasznáról és káráról*. Napvilág, Budapest. (*Les abus de la mémoire*. Arlea. Paris.)
- Topelius, Zachris (1845–1852). *Finland framstäldt teckningar*. A. W. Gröndahl & A. C. Öhman.
- Trencsényi, Balázs et al. (2001, toim.). *Nation-building and contested identities: Romanian and Hungarian case-studies*. Regio Books-Editura Polirom, Budapest-Iasi. 16.3.2007, http://www.telekiintezet.hu/kozep/kiadvany/nation_building_and_contested_identities.pdf
- Tunbridge, John E. (1998). The question of heritage in European cultural conflict. Teoksessa Graham, Brian (toim.) *Modern Europe. Place, culture and identity*. Arnold, London.
- White, George W. (1999). Transylvania: Hungarian, Romanian or neither? Teoksessa Herb, Guntrom H. & Kaplan, David H. (toim.) *Nested identities, nationalism, territory and scale*. Rowman & Littlefield, New York.
- Widgren, Mats (2004). Can landscapes be read? Teoksessa Palang, Hannes et al. (toim.) *European rural landscapes: persistence and change in a globalising environment*. Kluwer, Dordrecht.
- Öze, Sándor (2001). God punishes the Hungarian people for their sins. Teoksessa Gereben, Ferenc (toim.) *Hungarian minorities and Central Europe. Regionalism, national and religious identity*. Pázmány Péter Catholic University, Piliscsaba.